

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ ЗІ СМЕРТЕЛЬНИМИ НАСЛІДКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦУКРОВОЇ ТА ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗЕЙ

*Шишков Валерій Зіновійович, зав. кафедри охорони праці ІПДО НУХТ, к.т.н.,
доцент,*

*Нирко Ярослав Володимирович, радник з охорони праці, пожежної безпеки,
безпеки руху НАЦУ «Укрцукор», старший викладач кафедри охорони праці ІПДО
НУХТ*

Шишков Андрій Валерійович, старший викладач ІПДО НУХТ.

У статті наведений порівняльний аналіз динаміки нещасних випадків, в тому числі зі смертельними наслідками, на підприємствах цукрової та вугільної галузей. Розглянуті причини виникнення виробничого травматизму та настання нещасних випадків на цих підприємствах. На підставі наведеного порівняльного аналізу зроблено висновки про неповний статистичний облік загального травматизму в Україні та недостатній аналіз причин травматизму.

Ключові слова: безпека праці, динаміка виробничого травматизму та нещасних випадків, порівняльний аналіз, стан справ.

В статье приведен сравнительный анализ динамики несчастных случаев, в том числе, с летальными исходами на предприятиях сахарной и угольной отраслей. Рассмотрены причины возникновения производственного травматизма и наступления несчастных случаев на этих предприятиях. На основе приведенного сравнительного анализа сделаны выводы о неполном статистическом учёте травматизма в Украине и недостаточный анализ причин травматизма.

Ключевые слова: безопасность труда, динамика производственного травматизма и несчастных случаев, сравнительный анализ, состояние дел.

The article gives a comparative analysis of the dynamics of accidents, including those with lethal outcomes at the enterprises of the sugar and coal industries. The reasons of occurrence of industrial traumatism and approach of accidents at these enterprises are considered. On the basis of the above comparative analysis, conclusions were drawn on the traumatism in Ukraine and insufficient analysis of the causes of injuries.

Key words: safety working conditions, dynamics of injuries and occupational accidents, comparative analysis, state of affairs.

Статистика – це галузь знань, наука (комплекс дисциплін), яка вивчає та аналізує кількісну сторону відповідних масових соціально-економічних явищ, масових статистичних даних (їх склад, розподіл, розташування у просторі, рух у часі, виявляючи існуючі взаємозалежності та закономірності у конкретних умовах місця та часу.

Слово «статистика» походить від латинського status – стан справ.

Отже, завдяки статистиці керуючі органи можуть отримати необхідну характеристику керованого об'єкту або оцінку масштабу того чи іншого явища, яке вивчається. Метою статистики є надання інформації про них в найбільш стислій формі.

Статистична інформація дозволяє вивити проблемні місця в окремих частинах механізму управління і таким чином вказати, на що має бути спрямований керуючий вплив. Щоб повною мірою вирішувати статистичні завдання, інформація яку збирають та вивчають має бути точною, достовірною та зіставляваною. На жаль, доводиться визнати, що дуже часто вона не відповідає цим критеріям. Іноді це відбувається випадково, але частіше – з метою представлення її у вигляді прийнятному для дослідника або того відомства, яке замовило таке дослідження.

Державна політика України в галузі охорони праці спрямована на створення безпечних та здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням. Вона базується на певних принципах, основними з яких є пріоритет життя та здоров'я працівників, цілкова відповідальність роботодавця за створення безпечних та належних умов праці, підвищення рівня промислової безпеки, комплексне розв'язання завдань з охорони праці, соціальний захист працівників, повне відшкодування збитків особам, постраждалим від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Одним з резервів підвищення ефективності виробництва є вдосконалення методів забезпечення безпеки праці, оскільки травматизм визначає істотну частину непродуктивних втрат робочого часу, а боротьба з травматизмом, окрім гуманістичного спрямування має чітко виражений економічний аспект.

Безпека праці — це один з факторів, які забезпечують високу продуктивність праці. Доведено, що висока продуктивність праці може бути досягнута лише в умовах, коли забезпечена її безпека. Міжнародний досвід свідчить, що організація праці, яка ігнорує вимоги гігієни та безпеки праці, підриває економічну ефективність підприємств та не може бути основою для сталої їх стратегії розвитку.

У Концепції ООН про сталий розвиток людства безпека праці розглядається як одна з основних (базових) потреб людини. Стверджувати, що стан охорони праці в Україні загрозливий — не сказати нічого. Якщо ми готуємося до схвалення рекомендацій ЄС, необхідно, щоб оцінка стану була повною та об'єктивною.

Профілактика виробничого травматизму і професійних захворювань в Україні фактично знищена. Промислову медицину, профілакторії майже втрачено, і хвороби виявляються запізно. Дія шкідливих факторів практично не усувається. До того ж виробниче обладнання, що ввозиться в Україну, часто застаріле, було у вжитку, а отже небезпечне. Кошти, передбачені законодавством (відповідно до ст. 19 Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-XII), роботодавця ніхто не зобов'язує спрямовувати на охорону праці, в державних та приватних закон не виконується, а більшість коштів, що виділяються, направлена далеко не на цілі щодо безпеки праці.

Для підприємств, незалежно від форми власності, або фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, витрати на охорону праці становить не менше 0.5% від фонду оплати праці за попередній рік.

Виробничий травматизм називають «хворобою ХХІ століття». За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), смертність від нещасних випадків у світі посідає нині 3 місце після серцево-судинних і онкологічних захворювань.

Переважає кількість працівників, які отримали смертельну травму на виробництві, належали до однієї з таких груп професій і спеціальностей: керівники, зварники, слюсарі, водії, токарі, та низько кваліфіковані робітники.

За статистикою, найбільш травмонебезпечною є професія слюсаря. Питома вага таких потерпілих становить у середньому за рік більше 16%.

Стабілізація більшості показників питомої ваги потерпілих від нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом, за причинами їх настання вкотре переконливо свідчить про низьку ефективність заходів яких вживають роботодавці (окрема організаційних) щодо запобігання нещасним випадкам на виробництві.

Крім того, ці матеріали підтверджують практичну відсутність протягом періоду статистичного спостереження впливу діяльності працівників територіальних відділень Держгірпромнагляду на роль окремих причин у травмуванні працівників підприємств. Ця діяльність не спрямована на усунення зазначених вище причин настання нещасних випадків на виробництві та на зміну питомої ваги працівників, які травмувалися при цьому внаслідок кожної з них. Питома вага загиблих від нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом, зі смертельними наслідками за основними видами причин, що призвели до загибелі працівників.

За оцінками вітчизняних спеціалістів, частка виробничого травматизму в Україні становить менше 50%, а Міжнародна організація праці вважає, що до офіційної статистики потрапляє тільки 20% реального виробничого травматизму. Після оголошення незалежності, з співвідношенням кількості смертельних нещасних випадків до кількості всіх випадків травмування на виробництві картина інакша за країни Європи. В нас це співвідношення нестабільне та стрімко зростає (з 1/48 у 1992 р. до 1/11 у 2017 р.). Це непряме, але свідчення масового та постійно зростаючого приховування випадків не смертельного виробничого травматизму у масштабах країни.

Коефіцієнт частоти смертельного виробничого травматизму на 1 млн. тонн видобутого вугілля у 2017 році становив 3.5 проти 2.3 у 2016 році (+1.2).

До нещасних випадків на підприємствах призводять наступні причини: організаційні (недоліки під час навчання безпечним прийомом праці, порушення технологічного процесу, порушення вимог безпеки експлуатування устаткування, машин, механізмів, порушення трудової та виробничої дисципліни, не застосування засобів індивідуального захисту у разі їх наявності, порушення правил безпеки руху), технічні (незадовільний технічний стан обладнання і устаткування, конструктивні недоліки, недосконалість, недостатня надійність засобів виробництва, недосконалість технологічного процесу, його невідповідність вимогам безпеки, неякісне виконання робіт) та психофізіологічні.

Основними проблемами у вугільній галузі насамперед залишаються:

- зношеність основних фондів (70% їх вже відпрацювало свій ресурс);
- невідповідність українських шахт вимогам нормативно-правових актів (як засвідчило тестування з а розпорядженням КМУ від 08.06.2008 р. № 858-р з 227 шахт тільки 30 відповідають таким вимогам);
- неефективна кадрова політика.

Зазначені матеріали про основні причини настання нещасних випадків, пов'язаних з виробництвом, підкреслюють нагальну необхідність врахування особливостей травмування і загибелі працівників від окремих причини настання цих випадків, що потрібно обов'язково врахувати під час розроблення та здійснення заходів щодо запобігання виникненню нещасних випадків на виробництві.

До того ж усунення організаційних причин, які спричинили загибель майже 2/3 працівників під час настання нещасних випадків пов'язаних з виробництвом, не потребувало від роботодавців виділення значних коштів на усунення цих причин.

Проблема пов'язана з дотриманням працівниками вимог елементарної виробничої дисципліни та відповідальності керівників усіх рівнів.

На підприємствах цукрової галузі для запобігання виникненню нещасних випадків на виробництві та зниження рівня виробничого травматизму необхідно вживати більш дієві спеціальні цілеспрямовані заходи, що мають базуватися на ретельному аналізі рівнів травматизму, видів подій, що призводять до травмування та загибелі працівників, а також причин настання нещасних випадків на виробництві.

Коефіцієнти частоти загального травматизму ($K_{\text{чз}}$) та смертельного травматизму ($K_{\text{чс}}$) на підприємствах вугільної (у 2017 р. на 1 млн. тон видобутого вугілля), харчової і переробної галузей та сільського господарства (у 2015-2016 рр. на 100 тисяч працівників) України за 2015-2017 роки наведені у таблицях 1 та 2 відповідно.

Таблиця 1.

Коефіцієнт частоти загального травматизму ($K_{\text{чз}}$) в Україні за 2015-2017 рр. за галузями наглядку

Рейтинг	Галузі наглядку	$K_{\text{чз}}$		$K_{\text{чз}}$	(+/ -)	
		2015	2016		2015-2016 рр	2017
I	Вугільна промисловість	662	898	780	+236	- 18
VI	Харчова та переробна галузь	43	41		-2	
VIII	Сільське господарство	25	26	537	+1	+511

Таблиця 2.

Коефіцієнт частоти смертельного травматизму ($K_{\text{че}}$) в Україні за галузями нагляду за 2015-2017 рр.

Рейтинг	Галузі нагляду	$K_{\text{че}}$		2017 р	(+/-)	
		2015 р.	2016 р.		2015-2016 рр	2017 р
I	Вугільна промисловість	17	21	23	+4	- 2
IV	Харчова та переробна галузь	2	3		+1	
IV	Сільське господарство	25	26	75	+1	+49

Перелік процесів та явищ, які сприяють підвищенню рівня виробничого травматизму.

До 2015 року падіння ВВП на Україні становило 35% відносно рівня 1991 року. Відповідно до методології Всесвітнього економічного форуму Україна опинилася серед найбідніших країн, економіка яких розвивається за рахунок натуральних ресурсів та низькокваліфікованої робочої сили. Серед 189 країн, охоплених статистикою МФВФ, вона входить до десятки країн з найнижчими середньорічними темпами зростання за останнє десятиріччя. Якщо у середньотривалій перспективі темпи зростання нашої країни становитимуть 4%, то навіть це не забезпечить до 2019 року подолання наслідків криз 2009, 2014—2015 років. ВВП України буде все ще нижче рівня 2008 року, або становитиме 70% від рівня 1990 р.

Зношеність основних виробничих фондів досягає 80%, дуже часто термін експлуатації обладнання у 3-4 рази перевищує призначений. 850 000 машин, механізмів, транспортних засобів не відповідають вимогам безпеки. Будівлі, споруди та інженерні мережі знаходяться в аварійному стані, повноцінні ремонти не проводяться.

ЗІЗ (частіше за все неякісними), забезпечені не більше 65% працівників, ЗКЗ зношені та виводяться з експлуатації.

Використовуються застарілі, енерговитратні технології. Спостерігається стабільне зростання частки працівників, працюючих в умовах які відповідають санітарно-гігієнічним вимогам. На багатьох підприємствах повноцінне фінансування заходів з охорони праці безкарно припинено, а на більшості з них здійснюється за залишковим принципом.

Під приводом усунення тиску на бізнес з серпня 2014 до кінця 2016 року діяв мораторій та обмеження на проведення перевірок підприємств органами Держпраці. У лютому 2018 питання перевірок та мораторію було продовжено. Уряд України, в рамках політики оновлення промисловості і захисту працівників, приділяє особливу увагу посиленню контролю за смертністю та травматизмом на підприємствах. Таке рішення ухвалено з огляду на зафіксоване збільшення нещасних випадків. Так, у січні 2018 року кількість нещасних випадків зі смертельним наслідком зросла на 50% порівняно з аналогічним періодом 2017 року, хоча варто зазначити, що загальна кількість загиблих і травмованих минулого року зменшилась порівняно з позаминулим роком.

На офіційному Урядовому порталі також наголошувалось, що «однією з причин збільшення кількості травмованих і померлих став мораторій на перевірки умов охорони праці». Не випадково 15 лютого Кабінет Міністрів зареєстрував у Верховній Раді законопроект про зміни законів щодо створення належних, безпечних і здорових умов праці за №8045. Як зазначається у пояснювальній записці, документ, зокрема, передбачає зняття мораторію на перевірки підприємств у контексті дотримання трудового законодавства, охорони і гігієни праці та гірничого нагляду, а також виконання вимог низки міжнародних договорів. Основною метою перевірок буде

виконання роботодавцем своїх обов'язків зі створення належних, безпечних і здорових умов праці своїм працівникам.

Продовжується зменшення частки підприємств, які отримують прибуток. Зниження економічної ефективності виробництва в основних сферах реального сектору економіки спричинило скорочення затрат на безпеку виробництва.

Відсутність економічної зацікавленості роботодавців у створенні здорових та безпечних робочих місць.

Відсутність або низький рівень навчання (виробничого та з питань охорони праці).

Недотримання законодавства, недостатнє фінансування засобів з охорони праці, недоліки при формуванні державної системи управління охороною праці у галузях та адміністративно-територіальних одиницях.

Зниження через різні причини чисельності населення країни з 52,2 у 1993 р. до 45,4 млн. чол. у 2014 р. з одночасним зниженням чисельності найманих працівників. Це викликано також й трудовою еміграцією. За кордон, у пошуках сприятливіших умов та оплати праці їдуть найбільш кваліфіковані працівники, які не згодні піддавати загрози своє життя і здоров'я за жебрацьку зарплатню вітчизняних підприємств. Отже, зростає ймовірність отримання виробничих травм менш кваліфікованими працівниками, що залишилися у країні.

Катастрофічне зубожіння населення, що змушує працівника погоджуватися на працю в умовах, які не відповідають вимогам нормативно правових актів.

Зростання частки працюючих з неповною зайнятістю серед загальної кількості працюючих (приховане безробіття). Сезонна робота на підприємствах цукрової галузі знижує трудову дисципліну, створює додаткові проблеми з підтриманням обладнання у технічно справному стані.

Стійке та істотне скорочення об'ємів промислового виробництва, економічний занепад. У 2015 році ситуація у реальному секторі економіки наблизилася до катастрофічної – промислове виробництво скоротилося на 13.4%, в т.ч. (без врахування частини зони проведення АТО) металургійне – на 42.6%, машинобудування – на 46.3%, коксу та нафтопродуктів – на 33.9%, хімічне – на 20.4% тощо.

За період з 2013 до 2017 рр. об'єм видобутку вугілля (млн. тон) в Україні становив (без врахування видобутку у 2014–2017 рр. на тимчасово окупованих територіях України): 2013 р. – 83,7; 2014 р. – 64,9; 2015 р. – 39,7; 2016 р. – 40,9, 2017 р. – 34,9.

З одного боку, цей процес призводить до зниження показників виробничого травматизму, який виражається в абсолютних одиницях. З іншого боку, він завжди супроводжується неритмічною роботою підприємств, виходом з штату найбільш кваліфікованих та навчених працівників, зниженням рівня технічного стану та безпеки засобів виробництва, наслідком чого є збільшення ймовірності виникнення нещасних випадків.

Зростання рівня безробіття підвищує конкуренцію на ринку праці. На конкретному підприємстві цей процес пов'язаний з перерозподілом трудових операцій й функцій між працівниками які залишилися на виробництві. Перелік їх трудових обов'язків розширюється та ускладнюється, але далеко не завжди супроводжується необхідним інструктажем та навчанням з питань охорони праці.

Чи можна довіряти даним, що демонструють дива зростаючого рівня безпеки виробництва в нашій бідній країні з низько кваліфікованою робочою силою, для якого характерно наступне: у середовищі роботодавців і чиновників не сформовані основи культури безпеки.

Можна впевнено стверджувати, що ніхто, ні в державі загалом, ні з боку соціального партнерства, не знає, скільки точно людей щороку зазнають виробничих травм в Україні. Статистика різних відомств вирізняється майже вдвічі. Роботодавці

часто приховують випадки травматизму, навіть смертельні, всіх тих, хто перебуває із ними в трудових відносинах. Однак найгірше те, що такі роботодавці борються з травматизмом по новому – не оформлюють трудових відносин.

Без оформлення трудових відносин люди позбавлені охорони праці та соціального захисту.

Держава та бізнес, не вкладаючи кошти в охорону праці, втрачають десятки мільярдів гривень через непрацездатність, недолік робочого часу, недоотриману продукцію та недовироблений валовий внутрішній продукт. Замість здорових кваліфікованих працівників ми отримуємо десятки тисяч скалічених осіб та обов'язок держави утримувати родини загиблих. Професійний потенціал економіки тане на очах. Молодь не бажає влаштовуватися на робоче місце де можна отримати невиліковну хворобу або втратити життя.

Основними причинами стійкого зниження професійної працездатності та продуктивності праці в економіці є: втрачене здоров'я, відсутність умов для регулярного оздоровлення, постійний ризик отримати травму і втратити працездатність або навіть життя.

Про швидкі темпи економічного розвитку і конкурентоспроможність України на всіх ринках годі й казати. Українське виробництво та трудове середовище вкрай небезпечні для здоров'я і життя працівника, стан дедалі погіршується. Український бізнес, переважно агресивний до найманих робітників.

Окрім того, що спостерігаються постійні не виплати та недоплати зарплатні працівникам, він іноді доводить людину до злиднів, і намагається заробити гроші ще й на здоров'ї та житті працівника. Україна втратила або припинила управління політикою охорони праці і разом з роботодавцями переклала всі обов'язки на Держпраці. Це комусь видається парадоксальним на фоні оголошених раніше цифр, що виробничий травматизм нібито зменшується в умовах кризи чи економічного спаду, але насправді він не те що не зменшується, а зростає, оскільки масштабними темпами виводиться в «тінь». І тоді виходять нібито прийнятні, але ніхто не зважає на те, скільки людей гине та страждає на виробництві.

Економіка України зазнає величезних втрат внаслідок виробничого травматизму і професійних захворювань, які за останні 25 років ніхто в державі навіть не намагався порахувати. До речі, цей показник є одним з найбільш контрольованих у розвинених країнах.

В Україні необхідно активніше формувати культуру превентивної охорони праці та взагалі змінити ставлення до безпеки та гігієни праці. Особливу роль у цьому процесі мають відігравати роботодавці. Разом з представниками працівників вони мають активно залучатися до формування превентивної культури охорони праці. Це дуже важливо, оскільки навіть коли роботодавець забезпечив усіх засобами індивідуального захисту, а працівник не усвідомлює того, що йому потрібно захистити власне життя і здоров'я на своєму робочому місці, така система працювати не буде.

Україна визначила курс на євроінтеграцію і постають нові перспективи удосконалення системи охорони праці. Йдеться, зокрема, про формування у наших громадян культури охорони праці, формування превентивних заходів, впровадження на підприємствах системи оцінювання ризиків, які мали б зводити практично до нуля рівень травматизму на виробництві. «Борітеся – поборете!», казав український класик, а боротися є за що, адже йдеться не лише про економічний розвиток, а й здоров'я та життя людей. Для запобігання нещасним випадкам, підвищення рівня безпеки виробництва на підприємствах, розглянутих у статті галузей, насамперед потрібно забезпечити:

- належне функціонування на підприємствах якісної системи управління охороною праці;

- своєчасне виявлення можливих небезпечних ситуацій на виробництві та попередження про це працівників;
- суворе дотримання працівниками вимог виробничої та трудової дисципліни;
- здійснення нагляду (контролю) за дотриманням працівниками вимог нормативно-правових актів з охорони праці, недопущення формального ставлення до проведення всіх видів інструктажів, підвищення працівниками рівня самоконтролю під час виконання робіт;
- попередження випадків виробничого травматизму з метою збереження здоров'я та життя працездатного населення, збереження трудового потенціалу країни, зменшення негативних соціально-економічних наслідків виробничого травматизму на основі оцінки ризиків травмування працівників.

Висновки

1 Існуюча сьогодні статистична інформація про виробничий травматизм на Україні не є достовірною, не відображає процесів, які відбуваються з охороною праці ні в галузевих масштабах, ні у всій країні. Вона не несе ніякої користі, і навіть, шкідлива, тому що приховує реальний стан справ.

2 З метою усунення впливу зниження об'ємів виробництва та кількості працівників на показники виробничого травматизму в масштабах країни та галузей необхідно вести облік не в абсолютних, а у відносних одиницях – в перерахунку на тисячу працівників.

Перелік використаних джерел

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 №1105-XIV.
2. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 №2245-III.
3. Аналіз нещасних випадків за звітом 7-ТНВ за даними Національної асоціації цукровиків України.
4. Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затв. постановою Кабінету Міністрів України № 1232 від 30.11.2011 р.
5. Стовбун А. Травматизм на виробництві в Україні: Національний профіль за 2009-2013 роки. Інформаційно-аналітичний огляд /А. Стовбун// Науково-виробничий журнал «Охорона праці». – 2014. – №12. – С. 4–64.
6. Купира З. Якщо стався нещасний випадок / З. Купира // Науково-виробничий журнал «Охорона праці». – 2017. – №4. – С.50–52.
7. Доронін А.В. Ефективність виробництва цукрових буряків та цукру в Україні /А.В. Доронін // Міжнародний науково-виробничий журнал «Сталий розвиток економіки». – 2013. – № 3 (20). – С. 51-53.
8. Моисеєнко О. Динаміка производственного травматизма: верить или не верить? /О. Моисеєнко//Наук.-виробн. журнал «Охорона праці».- 2017.- № 11. –С.12-17.
9. Малихін О., Таїрова Т. На машину надійся, але сам не зівай / О. Малихін, Т Таїрова // Науково-виробничий журнал «Охорона праці». – 2015. – №2. – С. 30–33.
10. Про стан промислової безпеки в Україні. Інформаційно-аналітичний огляд // Науково-виробничий журнал «Охорона праці». На допомогу спеціалісту з охорони праці. – 2011. – №3. – С. 2–6.
11. Фандеєв О. Результат буде, якщо працювати широко / О. Фандеєв // Науково-виробничий журнал «Охорона праці». – 2017. – №4. – С. 7.
12. Малихін О., Сліпачук О. Трагедії чорного золота. / О. Малихін, О. Сліпачук// Науково-виробничий журнал «Охорона праці». – 2015. – №8. – С. 38–40.
13. Романенко Н, Сліпачук О. Працюй без травм/Н. Романенко, О. Сліпачук // Науково-виробничий журнал «Охорона праці». – 2016. – №9. – С. 34–37.